

СТРУКТУРА І ПОКАЗНИКИ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ПТНЗ ДО ПОБУДОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ

Подальший розвиток системи професійно-технічної освіти потребує поліпшення її зв'язку з ринком праці й пошуку шляхів підвищення якості професійної підготовки молоді до рівня, що відповідає стандартам розвинених європейських країн. Розв'язання визначених завдань 40же здійснюватися за двома основними взаємопов'язаними напрямками. Перший передбачає модернізацію та оновлення її змісту, впровадження новітніх технологій теоретичного навчання та практичної підготовки учнів, розширення форм її здійснення тощо. Другий спрямований щ здійснення психологічної підготовки майбутніх робітників до їх входження у світ професійної праці і професійного розвитку впродовж всього трудового життя. Цей напрям модернізації професійно-технічної освіти, передбачає підготовку учнів ПТНЗ до побудови професійної кар'єр з урахуванням її відбору та здійснення особистістю комплексу заходів з її реалізації.

Проблема підготовки учнівської молоді до побудови професійної кар'єри дя вітчизняної педагогічної науки є відносно новою. Водночас зазначимо, що психолого-педагогічні особливості підготовки особистості до проектування й реалізації професійної кар'єри інтенсивно досліджувалися вченими західноєвропейських країн та США. Для наукових праць, присвячених цій проблематиці, характерним є дихотомічний підхід до дослідження професійної кар'єри: у деяких дослідженнях акцентується увага на функціях організації, які детермінують, лімітують і легітимізують індивідуальну кар'єру (Дж. Гібсон, Дж. Донелі та інші); в інших професійна кар'єра розглядається як підсумок життєвих стратегій, цілей та системи цінностей особистості, її мотивів тощо, кар'єра трактується, як вибір професії, що здійснюється на основі відповідності особистих якостей людини вимогам конкретної професії (Н. Ніколсон, Б. Рагінс, Д. Сьюпер, М. Уест, Д. Уінтер, Дж. Холанд та інші). В останні роки психолого-педагогічні проблеми, пов'язані з підготовкою учнівської молоді до вибору професійної кар'єри, стали об'єктом уваги дослідників України й ближнього зарубіжжя (Л. Гаріпова, А. Маркова, А. Соколова, Є. Охотський та інші). Однак рад теоретичних положень, що зумовлюють зміст, форми та методи підготовки учнівської молоді до планування професійної кар'єри, не одержали належного висвітлення та розв'язання.

Мета нашої статті – уточнити дефініцію «професійна кар'єра», визначення структури та показників готовності учнів ПТНЗ до побудови професійної кар'єри.

Для розв'язання порушеної проблеми насамперед необхідно прийняти визначення дефініції «професійна кар'єра», яке робило акцент на її психологічній сутності. У психолого-педагогічній і соціологічній літературі існує кілька інтерпретацій тлумачень цього поняття, а саме: як зміна

соціального й професійного статусів особистості (М. Вебер); як інтенсивність соціальної мобільності усередині професійної групи (П. Сорокін); як професійне просування, що залежить від соціального стану (С. Ліпсет, Р. Бендікс); як соціальні й професійні пересування, які опосередковані особистим бажанням й активністю індивідів, що стимулюються суспільством або певними його соціокультурними особливостями (П. Блау, О. Данкен, К. Девіс, У. Мур, К. Пренді).

Дослідник В. Шаповалов визначив професійну кар'єру як «... цілеспрямований процес (і результат) формування професійної траєкторії людини в контексті її ближньої і дальньої трудової перспективи, який планується і реалізується з урахуванням потреб і можливостей суспільства і особи, дає можливість здійснювати бачення себе і свого місця в системі виробничих і соціальних відносин» [5, с. 203]. У особовому вимірюванні професійна кар'єра є способом самореалізації індивіда в умовах трудової діяльності за допомогою задоволення ним власних потреб, інтересів і домагань. Суб'єкт професійної кар'єри здійснює класні кар'єрні задуми в своєму життєвому просторі впродовж майже всього життєвого шляху. В результаті, вона включається в контекст життєвого шляху людини, як наслідок побудови життєвих планів і умова професійного самовизначення особи.

Професійну кар'єру у контексті проблеми професійного вибору індивіда досліджувала Л. Кудрінська. Вона інтерпретувала її як тривалий процес трудової перспективи, особистості, що розвивається, опосередкований процесом змагання між індивідами на основі диференціації здібностей [2]. В інтерпретації А. Бражникової професійна кар'єра є способом самореалізації індивіда в умовах трудової діяльності [1, с. 141]. У дисертаційному дослідженні Є. Толгурової основний акцент зроблено на розгляді професійної кар'єри як процесу професіоналізації, без якого допрофесійна й професійна підготовка не будуть повноцінними, якщо у людини не з'явиться постійного прагнення до професійного зростання. Таким чином, наголошує автор, головна мета вибору професійної кар'єри полягає у формуванні усвідомленого ставлення до самостійного планування, коригуванні й реалізації перспективи свого життєвого, особистісного й професійного розвитку [3]. На думку К. Мак-Деніелза, кар'єра є більше широким, ніж робота або професія, поняттям. Він зазначив, що кар'єра являє собою стиль життя, що містить у собі послідовність професійної та інших видів діяльності, у які людина

Таким чином, аналіз психолого-педагогічних досліджень дає можливість під професійною кар'єрою розуміти динамічний процес вибору, оволодіння й включення особистості у трудову діяльність за певною професією, для якого характерною є його незакінченість у контексті перманентної професіоналізації протягом усього активного трудового життя, який передбачає постійне підвищення професійного рівня, а також допускає зміну професії. За такого підходу поняття «професійна кар'єра» можна інтерпретувати як *процес самореалізації людини в професійному житті, який передбачає наявність адекватних умов для прояву й систематичного розвитку її знань, навичок й*

особистісних якостей, що надають можливість закріпити особистості за собою певний соціальний і професійний статус.

Вибір та реалізація особистістю професійної кар'єри є динамічним процесом, який відбувається впродовж більшої частини життя людини. Він починається під час навчання у загальноосвітній школі і припиняється після завершення професійної діяльності. При цьому він підпорядковується закономірностям як загального розвитку особистості, так і особливостям її професійного розвитку. На основі узагальнення підходів вітчизняних дослідників (Є. Клімов, Т. Кудрявцева, В. Толочек та ін.) до періодизації професійного розвитку особистості, В. Бодров диференціював його за трьома етапами, які, в свою чергу, також поділяються, а саме:

1. Допрофесійний розвиток:

1)стадія до гри (до 3 років);

2)стадія гри (з 3 до 6 років);

3)оволодіння навчальною діяльністю (від 6 до 11-12 років).

2. Розвиток у період вибору професії: 1) стадія оптації (з 11 до 14-18 років).

3. Розвиток у період професійної підготовки й подальшого становлення професіонала:

1)стадія професійного навчання (з 15-18 до 19-23 років);

2)стадія професійної адаптації (з 19-21 до 24-27 років);

3)стадія розвитку професіонала (з 21-27 до 45-50 років);

4)стадія реалізації професіонала (з 45-50 до 60-65 років);

5)стадія спаду (61-66 років) [4].

Зрозуміло, що зазначені стадії для кожної конкретної особи мають певні відмінності, але в цілому вони вкладаються у вікову періодизацію професійного розвитку людини і можуть виступати орієнтирами щодо визначення особливостей підготовки до вибору та реалізації професійної кар'єри. Таким чином, визначення особливостей підготовки учнів ПТНЗ до вибору професійної кар'єри повинно спиратися на особливості особистісного та професійного розвитку на певному віковому етапі.

Відповідно до наведеної вище періодизації період навчання в ПТНЗ припадає на стадію професійної підготовки періоду професійної підготовки й подальшого становлення професіонала, для якої характерним є цілеспрямоване освоєння системи знань, практичних навичок і вмінь в обраній професійній діяльності, формування ціннісних уявлень про обрану професійну спільність, розвиток і наповнення предметним змістом майбутньої професійної активності, формування професійної придатності до навчання й до реальної практики – до праці на основі розвитку професійно важливих якостей особистості й професійно орієнтованих особистісних структур.

Оскільки ми визначаємо професійну кар'єру особистості як специфічний процес, то коректною буде постановка питання про виявлення параметрів, які давали змогу досліджувати та характеризувати стан цього процесу. Оскільки дослідники проблеми підготовки особистості до побудови та реалізації професійної кар'єри певним чином пов'язують її з проблемою професійного самовизначення особистості, було б логічно визначати зазначені параметри за

аналогією з параметрами, які характеризують останню. Одним з найбільш поширених параметрів (М. Д'яченко, К. Платонов, С. Чистякова та інші дослідники), за допомогою якого характеризують стан і результативність процесу професійного самовизначення особистості, є рівень її готовності до професійного самовизначення. Прийняття такого параметру, як характеристики стану і розвитку підготовки особистості до побудови професійної кар'єри передбачає його змістовне наповнення, що дасть можливість виявити структуру цього феномена та визначити показники прояву його структурних компонентів. Ми вважаємо, що готовність особистості до вибору професійної кар'єри можна трактувати як *стійке особистісне утворення, яке характеризується наявністю позитивно динамічного обсягу досвіду, через який у неї накопичується знання й виробляється ставлення до себе й до професійної праці, а також вміння та навички, за допомогою яких особистість самоідентифікується, обирає, планує й готується до професійної діяльності й інших життєвих можливостей, що у своїй сукупності й утворюють її професійну кар'єру*. За такого підходу у структурі зазначеної готовності можна виділити структурні складові, які (умовлені, по-перше, формуванням та розвитком «Я-образу» особистості, по-друге, ставленням особистості до професійної діяльності в цілому і обраної професії зокрема, по-третє, інформаційним (в сенсі професійної інформації), інструментальним (формування професійно необхідних знань, вмінь та навичок) забезпеченням процесу вибору кар'єри, а також прогнозуванням власного професійного майбутнього та здійсненням певних практичних дій для його реалізації. Таким чином ми вважаємо, що готовність особистості до вибору професійної кар'єри є поліструктурним особистісним утворенням, яке включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, прогностичний, дієвий та «Я»-компоненти.

Мотиваційно-ціннісний компонент визначає ставлення особистості до професійної діяльності. Його показником є сформованість системи професійних ціннісних орієнтацій, мотивів вибору професії та здійснення професійної діяльності, рівень розвитку професійних інтересів та їх відповідність обраній професії.

Когнітивний компонент характеризується системою знань, які є необхідними для побудови та реалізації власної перспективи. Показниками цього компонента є рівні сформованості знань профінформаційного характеру, загальних знань, професійно необхідних знань, знань щодо особливостей власної особистості тощо.

Прогностичний компонент характеризується розумінням особистістю процесу будівництва трудової діяльності в контексті побудови загальної життєвої стратегії. Його показником є рівень розвитку вміння приймати обґрунтовані рішення стосовно власної професійної діяльності.

Дієвий компонент характеризується вмінням особистості будувати індивідуальну програму професійного зростання та виконувати практичні дії з її реалізації. Його показником є ефективність практичних дій особистості з побудови та реалізації професійної кар'єри, самопрезентації на ринку праці тощо.

«Я»-компонент характеризує, насамперед, відповідність розвитку особистості учня ПТНЗ загальним закономірностям вікового та професійного розвитку людини. Його показником є адекватність самооцінки людиною власного фізичного розвитку та розумових здібностей, вчинків, мотивів, мети і завдань своєї поведінки, свого ставлення до оточуючих і до самого себе тощо.

Підготовка учнів ПТНЗ до планування професійної кар'єри, передбачає наявність адекватного психолого-педагогічного забезпечення й супроводу цього процесу. Виділення показників окремих структурних компонентів готовності особистості до побудови та реалізації професійної кар'єри дає змогу підібрати (або розробити) інструментарій для вимірювання рівня прояву кожного з них і створити алгоритм визначення рівня прояву як кожного окремо взятого компонента зазначеної готовності, так й її оцінку як інтегрального явища. Це дає можливість оцінити загальний рівень сформованості в особистості готовності до побудови та вибору кар'єри, виявити проблемні точки, індикатором яких є недостатній рівень сформованості (прояву, розвитку і т. ін.) окремих показників, і дібрати педагогічний інструментарій, який дасть змогу усунути виявлені недоліки.

Підготовка учнів ПТНЗ до побудови професійної кар'єри може бути реалізована у процесі здійснення нового напрямку навчально-виховної діяльності закладу професійно-технічної освіти, а саме консультування для кар'єри. Консультування для кар'єри як напрям педагогічної діяльності має на меті формування адаптаційних здатностей і навичок, які допомагають особистості ефективно, з урахуванням конкуренції на ринку праці й наявності неповної зайнятості, використовувати свій професійний потенціал. При реалізації мети консультування для кар'єри доцільно керуватися такими положеннями:

- консультування для кар'єри не повинно зосереджуватися лише на проблемах пошуку роботи, а основний акцент доцільно перенести на загальні моделі поведінки особистості в житті, тобто консультуванню для кар'єри варто відійти від роботи із проблемою вибору професії й зосередитися на більш широкій галузі - людському житті в цілому, до якого входить як особисте, так і професійне життя;

- консультування для кар'єри варто спрямувати на допомогу молодій людині в усвідомленні власних можливостей та перспектив соціалізації в процесі реалізації своєї кар'єри;

- консультування для кар'єри має готувати молодь до вибору стилю життя, складовою якого є професійна діяльність;

- консультування для кар'єри допомагає молоді інтегруватися у динамічне соціально-економічне середовище з урахуванням процесів глобалізації та інтеграції;

- консультування для кар'єри сприяє виходу за рамки стереотипного тендерного мислення на користь об'єктивного аналізу тих професійних можливостей, які юнаки й дівчата бажають розглядати й вибирати.

Реалізація наведених вище положень передбачає створення спеціального предметно-практичного середовища, інтегруючим компонентом якого може виступати навчальний курс «Планування кар'єри». Цей курс призначений для

формування у випускника ГІТНЗ готовності до вибору та реалізації професійної кар'єри як на ближню (працевлаштування або продовження навчання по закінченню ГІТНЗ), так і віддалену перспективи. Слід зазначити, що для випускника професійно-технічного навчального закладу актуальною ближньою метою є безпосереднє працевлаштування (або продовження професійної підготовки) після закінчення навчання, тобто планування професійної кар'єри на найближчу перспективу. Тематичний план курсу, наведений у таблиці 1, є орієнтовним, кількість годин на його викладання визначається навчальним закладом самостійно, але не менш 20 навчальних годин.

Таблиця 1

Орієнтовний тематичний план курсу „Планування кар'єри”

№№ з/п	Назва теми
1	Вступне заняття
2	Поняття про особистість та її структуру. Комплексна діагностика пізнавальної, мотиваційної і професійної сфери особистості, рівня сформованості індивідуально-типологічних особистісних якостей учня
3	Кар'єра й кар'єрна стратегія
4	Планування кар'єри. Вимоги до плану кар'єри
5	Технології й принципи ухвалення рішення
6	Проектна діяльність як спосіб планування кар'єри
7	Ринок праці
8	Стратегія життя людини. Особистісне й професійне планування життя
9	Поняття успіху й фактори, що визначають успішність діяльності особистості
10	Самоменеджмент як умова особистісного й професійного успіху
11	Самомаркетинг на ринку праці
12	Принципи організації пошуку роботи
13	Захист планів кар'єри

Викладене вище дає підстави сформулювати такі висновки: однією з актуальних та недостатньо розроблених на теоретико-методичному рівні проблем професійної педагогіки є зміст, форми й методи підготовки учнів ПТНЗ до побудови професійної кар'єри; аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу визначити професійну кар'єру як процес самореалізації людини в професійному житті, який передбачає наявність адекватних умов для прояву й систематичного розвитку її знань, навичок й особистісних якостей, що надають можливість особистості закріпити за собою певний соціальний і професійний статус; результатом побудови, тобто вибору та реалізації, особистістю професійної кар'єри є певний рівень готовності до її побудови, який можна визначити як стійке особистісне утворення, яке характеризується наявністю позитивно динамічного обсягу досвіду, через який у неї накопичуються знання й виробляється ставлення до себе й до професійної праці, а

також вміння та навички, за допомогою яких особистість самоідентифікується, обирає, планує й готується до професійної діяльності й інших життєвих можливостей, що у своїй сукупності й утворюють її професійну кар'єру; готовність особистості до вибору професійної кар'єри є поліструктурним особистісним утворенням, яке включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, прогностичний, дієвий та «Я»-компоненти; підготовка учнів ПТНЗ до вибору та побудови професійної кар'єри передбачає створення спеціального предметно-практичного середовища, інтегруючим компонентом якого може виступати навчальний курс «Планування кар'єри».

Подальшого дослідження потребують організаційні та психолого-педагогічні проблеми, зокрема: зміст, форми і методи підготовки учнівської молоді до планування кар'єри в загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах; забезпечення наступності цього процесу в організаційно-змістовому аспекті.

Література:

1. *Бражникова А.Н.* Педагогическое мастерство в становлении профессионализма будущих специалистов / А.Н. Бражникова // Психологический ресурс в экономике и предпринимательстве : материалы Всероссийской науч.-практ. конф. – Ставрополь: СКСИ, 2002. – С. 140–143.

2. *Кудринская Л.А.* Профессиональная карьера выпускника технического вуза: дис... канд. соц. наук.: 22.00.04 / Кудринская Людмила Александровна. – Новосибирск, 1995. – 199 с.

3. *Толгурова Э.Е.* Формирование представлений о профессиональной карьере в процессе жизненного самоопределения старшеклассника : дис...канд. пед. наук : 13.00.01 / Толгурова Элона Евгеньевна. – Ставрополь, 2005. – 190 с.

4. *Толочек В.А.* Современная, психология труда / Владимир Алексеевич Толочек. – СПб: Питер, 2006. – 479 с.

5. *Шаповалов В.К.* Кризис трудовой карьеры и социальное самочувствие человека / В.К. Шаповалов // Современное гуманитарное знание о проблемах социального развития : материалы X годового научного собрания СКСИ / Под ред. Е.Н. Шиянова, О.И. Лепилкиной. – М.: Илекса, 2003. – С. 280–292.

6. *McDaniels C.* Counseling for Career Development : Theories, Resources And Practice. – San-Francisco : Jossey – Bass Publishers, 1992. – 463 p.